

Janez Cvirn

POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGÁ NEMŠTVA  
1861—1907

## I.

Medtem ko za problematiko nacionalnih odnosov v monarhiji na splošno in tudi za njene posamezne dele (npr. Češko) obstaja bogata literatura, pa so ti problemi za slovensko ozemlje precej fragmentarno obdelani. Čeprav je v slovenskem zgodovinopisju o Nemcih na Slovenskem sorazmerno veliko napisanega, imamo le malo del, ki bi nam zaokroženo predstavljala navedeno problematiko.<sup>1</sup> Na drugi strani pa obstaja tudi precejšnje število nemških publikacij, ki so množično izhajale zlasti po I. svetovni vojni, vendar so v glavnem pisane z nemško-nacionalnih vidikov in usmerjene v dokazovanje krivic, ki so jih nemškemu narodu naprtila določila mirovnih pogodb. Med številnimi publikacijami te vrste naj omenimo le razprave G. Wernerja, A. Luschina in H. Pircheggerja.<sup>2</sup> Vsi navedeni avtorji pa so se ukvarjali predvsem s problematiko nacionalnega značaja mest na Spodnjem Štajerskem in dokazovali njihov nemški karakter od srednjega veka dalje, pri čemer so se za drugo polovico 19. stoletja nekritično naslanjali na rezultate ljudskih štetij po občevalnem jeziku.<sup>3</sup> Ob navedenih delih pa se pokaže, da v ničemer ne presegajo stališč, ki jih zasledimo v nemški nacionalistični žurnalistiki od osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje. Celjska Deutsche Wacht vseskozi poudarja, da je Celje starodavno nemško mesto (Cilli ist eine urdeutsche Stadt), ki so ga utemeljili nemški kolonisti na ruševinah rimske Celeie in ki je vse do konca sedemdesetih let, ko se ob podpori vlade začne načrtna slovenizacija, obvarovalo svoj nemški karakter.<sup>4</sup> Celjski nemški list meni, da je nemško prebivalstvo dolžno braniti starodavno nemško posestno stanje (Besitzstand), saj ne gre brez boja izgubljati pozicij (Grund und Boden), ki so jih priborili predniki.<sup>5</sup> Pri tem pa je zanimivo, da se nemška stran ne zaveda globokih gospodarskih in socialnih sprememb, ki pogojujejo prebujanje »nezgodovinskih narodov« in vidi v krepitvi slovenske narodne zavesti in »nastajanju« slovenskega naroda proces, ki je indentičen s slovenizacijo nemškega prebivalstva,<sup>6</sup> zraven pa poudarja, da je ta proces načrten in dobro organiziran in da v vseh podrobnostih sledi dogajanjem na Češkem.<sup>7</sup>

Nemška stran se pri dokazovanju nemškega karakterja Celja vseskozi opira na rezultate ljudskih štetij po občevalnem jeziku, čeprav pred štetji glasno opo-

Ta razprava je del magistrskega dela, ki ga je avtor zagovarjal na Filozofski fakulteti v Ljubljani 1987. Zato se opombe od 1 do 122 še enkrat ponovijo.

<sup>1</sup> Eno temeljnih del je še vedno razprava F. Zwittera: Nemci na Slovenskem, Sodobnost VI, 1938, v kateri prikazuje vlogo nemškega življenja na Slovenskem ter odnose med Nemci in Slovenci na osnovi demografskih, socialnih in gospodarskih činiteljev.

<sup>2</sup> G. Werner: Sprache und Volkstum in der Unterstiermark. Stuttgart 1935. (Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde, XXXI Bd., 3. Heft); A. Luschin-Ebengreuth: Die Zerreißung der Steiermark, Graz 1921; pri Wernerju navedena Pircheggerjeva dela.

<sup>3</sup> F. Zwitter: Nemci na Slovenskem, str. 489.

<sup>4</sup> Deutsche Wacht, 4. 7. 1895.

<sup>5</sup> Deutsche Wacht, 5. 6. 1892.

<sup>6</sup> Deutsche Wacht, 13. 11. 1881.

<sup>7</sup> Deutsche Wacht, 7. 7. 1887. V članku Das Slovenenthum in Innerösterreich je dr. Edvard Glantschnigg opisal delovanje slovenske propagande na Spodnjem Štajerskem takole: slovenski odvetnik se priseli v mesto, vzame nekaj slovenskih faliranih študentov za pisarje (ti študija niso dokončali zaradi političnega delovanja), nastavi slovenskega koncipienta in to je že temeljni kamen za agitacijski komite. Ustanovi se čitalnica, odvetnik postane njen načelnik, njegov koncipient pa tajnik in pisar blagajnik. Duhovščina rada pomaga in sistematično deluje na širjenju »slavizma«. Cini večje je mesto, tem lažja je takšna propaganda. Del nemških mest na Češkem so si Čehi na ta način že pridobili, enako pa je tudi z mesti na Kranjskem. Razlog za boljše stanje »nemške stvari« na Spodnjem Štajerskem pa po Glantschniggovem mnenju leži v tem, da so spodnještajerski Nemci pravočasno zapustili liberalizem in prešli na strogo nemško-nacionalne pozicije, kajti »den kräftigsten Anstoss zur Verbreitung des Slovenismus gab der Liberalismus«.

zarja, da ne gre zamenjavati občevalnega jezika z materinskim in da pri štetjih ne gre za ugotavljanje nacionalne strukture prebivalstva. Ko pa so rezultati štetij znani, jih razglašajo za realen prikaz nacionalne strukture v mestu, največkrat pa poskuša število Slovencev z različnimi argumenti še zmanjšati.<sup>8</sup> Seveda pa slovenski tabor vedno trdi nasprotno in za Slovence neugodne rezultate največkrat tolmači z renegatstvom. Ob tem slovenski tisk stalno poudarja, da nima proti pravim, poštenim in resnicoljubnim Nemcem nič, da pa se bodo Slovenci na nož bojevali z *nemškutarji*, to je ljudmi, »ki jih je rodila priprosta slovenska mati, ki so se nemščine le za silo v šoli ali pri vojaki naučili, ki živijo med Slovenci, a Slovence in njih jezik sovražijo in preganjajo... ter se sami med Nemce štejejo«.<sup>9</sup>

Seveda pa se s tezo o renegatstvu ne da odpraviti celotne palete problemov, ki se odpirajo pri preučevanju nacionalne strukture in nacionalnih odnosov v jezikovnih otokih.<sup>10</sup> Res pa je, da ljudska štetja po občevalnem jeziku niso adekvaten prikaz nacionalne strukture v mestih. Do objektivnejše podobe lahko namreč pridemo le po dveh poteh: z določitvijo krajev, kjer so bili mestni prebivalci rojeni, ali pa občin, kjer imajo domovinsko pravico.<sup>11</sup> Za tri spodnještajerska avtonomna mesta je uporabil prvo metodo leta 1907 R. Pfaundler, ki je na podlagi rokopisnega materiala ljudskega štetja iz leta 1900, določil rojstne kraje prebivalstva in ga nato razdelil na podlagi rezultatov štetja občevalnega jezika za isto leto v slovensko in nemško skupino. Čeprav je na podlagi tega principa od prebivalcev, ki so bili rojeni v teh mestih samih, prištel 4/5 k nemški skupini, je prišel vendar do rezultatov, ki se bistveno razlikujejo od uradnih, še zlasti pri Celju. Tako je ugotovil, da je od prebivalcev mesta Celja rojenih v nemškem jezikovnem ozemlju le 30,71 % oseb, kar 69,29 % pa v slovenskem. Ko pa je upošteval le doseljence brez prebivalcev, ki so bili rojeni v mestu, je ugotovil, da je razmerje med slovenskim in nemškim prebivalstvom v Celju kar 82,84 % proti 17,16 %.<sup>12</sup>

Drugo metodo, tj. določevanje domovinskih občin prebivalstva, pa je uporabil J. Mačkovšek in na podlagi rezultatov istega štetja (1900) dognal, da ima kar 69,63 % celjskega prebivalstva domovinsko pravico v občinah slovenskih političnih okrajev, podobne (za Slovence ugodne) številke pa je ugotovil tudi za Maribor (71,3 %) in Ptuj (63,12 %).<sup>13</sup>

Po obeh metodah pridemo torej do rezultata, da izhaja že leta 1900 absolutna večina celjskega prebivalstva iz slovenskih krajev, to pa je že bistveno drugačna slika, kot jo dobimo iz rezultatov uradne statistike. Znano je namreč, da so bila ljudska štetja po občevalnem jeziku sredstvo pritiska na nenemške narode,<sup>14</sup> pri njih pa prihaja do polnega izraza tudi neugoden socialni položaj slovenskega prebivalstva.<sup>15</sup>

Oba momenta se kažeta tudi v Celju. Medtem ko Celje v letih 1848/1849 daje podobo povsem slovenskega mesta z dokaj močnim slovenskim meščanstvom,<sup>16</sup> pa je sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja situacija že bistveno spremenjena in se za Slovence iz leta v leto slabša. To je razvidno tudi iz rezultatov ljudskih štetij. Pri štetju leta 1880 je delež slovenskega prebivalstva skoraj 35 %, kar je za Slovence najugodnejši rezultat vse do razpada monarhije. Pri tem

<sup>8</sup> Npr. za štetje leta 1880 glej: Deutsche Wacht, 13. 2. 1881.

<sup>9</sup> Slovenski gospodar, 15. 3. 1883.

<sup>10</sup> Na to je opozoril že J. Pleterški v svojem delu: Narodna in politična zavest na Koroškem, Slovenska Matica v Ljubljani, 1965, str. 206.

<sup>11</sup> F. Zwitter: Nemci na Slovenskem, str. 492.

<sup>12</sup> prav tam, str. 493.

<sup>13</sup> prav tam, str. 493.

<sup>14</sup> M. Klemenčič: Germanızijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne, ČZN n. v. 15, 1979/1—2, str. 351.

<sup>15</sup> Neugoden socialni položaj se kaže tudi v tem, da Slovenci vse do I. svetovne vojne nikoli ne poskušajo nastopiti na občinskih volitvah, tako da je občinski odbor trdno v rokah celjskega, ekonomsko močnejšega nemstva. To pa pomeni pomembno orožje pri ponarejanju rezultatov štetij.

<sup>16</sup> V. Melik: Celje in leto 1848, ZC 36/1982. št. 3. str. 213—217.

štetju pride do izraza predvsem neugoden socialni položaj slovenskega prebivalstva, ne moremo pa govoriti o kakšnih večjih pritiskih s strani celjskega nemštva oziroma celjske mestne občine pri njegovi izvedbi. Ko Slovenski narod ob komentiranju rezultatov ljudskega štetja 1880 napade celjske Nemce za same renegate, Cillier Zeitung mirno zapiše, da se je lahko vsak posameznik svobodno opredelil, tako kot je čutil (Jederman ist das, als was er sich fühlt), obenem pa dodaja, da je treba od 1872 oseb s slovenskim občevalnim jezikom odšteti 29f vojakov, 364 zapornikov iz zapore celjskega okrožnega sodišča in 67 bolnikov iz mestne (Gizeline) bolnišnice, ter poudarja, da se med celjskimi meščani in uradniki ne da naštetih niti 50 Slovencev, četudi bi jih iskali z Diogenovo svetilko.<sup>17</sup>

<i>Celje-mesto</i>	1880	1890	1900	1910
<i>Prebivalcev skupaj</i>	5393	6264	6713	6919
<i>Nemcev</i>	3301	4452	4940	4625
<i>Slovencev</i>	1872	1577	1450	2027

Pri ljudskem štetju leta 1890 pa že opazimo določen pritisk, saj Deutsche Wacht pred štetjem v več člankih opozarja prebivalce, da je občevalni jezik le jezik, ki se ga vsak poslužuje v navadnem občevanju in torej ne materinski; poleg agitacije pa na rezultate štetja bistveno vpliva tudi aktivnost celjskega Nemškega društva, ki se neposredno vključi v izvedbo popisa.<sup>18</sup> Oster pritisk in organiziran nemški nastop pa opazimo pri štetju leta 1900, pri čemer ni prisotna samo glasna in pravočasna nemška propaganda,<sup>19</sup> ampak tudi neposreden pritisk na družinske poglavarje pri razdeljevanju naznanilnic, pa tudi ponarejanje podatkov. O tem sicer nimamo veliko podatkov, vendar pa je značilna prošnja predstojnika mestnega urada Thomasa Fürstbauerja (pred odhodom v pokoj konec leta 1905) za enkratno denarno nadomestilo kot nagrado, ker je pri ljudskem štetju leta 1900, ki ga je izvedel sam z dvema pomočnikoma, vedno pazil na to, da se je vpisovala kot občevalni jezik le nemščina.<sup>20</sup>

Še do hujšega pritiska kot leta 1900, pa pride pri štetju v letu 1910. Vendar pa celjsko nemštvo pri zadnjem štetju nima takih uspehov kot desetletje poprej, saj se slovenski tabor v Celju nanj pravočasno in organizirano pripravi. Slovenski tisk že od srede leta 1910 opozarja na bližajoče se štetje in pričakuje, da bo vlada spremenila zakon o ljudskih štetjih po občevalnem jeziku iz leta 1869. Ko pa ostane z ukazom ministra za notranje zadeve Haerdla z dne 20. avgusta 1910 osnova za ljudsko štetje še nadalje občevalni jezik,<sup>21</sup> se celjski Slovenci odločneje vržejo na priprave za štetje: »Za sedaj pa nam ne preostaja ničesar drugega, kakor hitro izvršiti priprave na zasebno ljudsko štetje v narodno ogroženih in obmejnih krajih.«<sup>22</sup> Intenzivnost priprav se sicer ne da primerjati s tistimi na Primorskem in v Trstu,<sup>23</sup> vendar pa na Štajerskem opazimo načrtnejše priprave prav v Celju, saj je tu sedež Spodnještajerskega narodnega sveta,<sup>24</sup> celjski Slovenci pa so pretežno liberalno usmerjeni in imajo več posluha za narodno-obrambno delo.<sup>25</sup> V pripravah na štetje je poleg narodnega sveta izredno aktivno

<sup>17</sup> Cillier Zeitung, 13. 2. 1881.

<sup>18</sup> Deutsche Wacht, 22. 1. 1891.

<sup>19</sup> Npr. Deutsche Wacht, 4. 11. 1900; 11. 11. 1900; 30. 12. 1900 itd.

<sup>20</sup> Zgodovinski arhiv v Celju, Mestna občina Celje (navajam: ZAC, MOC), fasc. 13. Zapisnik zaupne seje občinskega odbora z dne 29. 9. 1905.

<sup>21</sup> Lavo Čermelj: O ljudskem štetju v Trstu leta 1910. Anali Jadranskega instituta II, Zagreb 1958, str. 9.

<sup>22</sup> Narodni dnevnik, 25. 8. 1910.

<sup>23</sup> Narodni dnevnik, 5. 10. 1910. Ljudsko štetje 1910.

<sup>24</sup> Gradivo Spodnještajerskega narodnega sveta je shranjeno v Zgodovinskem arhivu v Celju. O njem na splošno: I. Zajc-Gizelj: Spodnještajerski narodni svet, CZb 1984.

<sup>25</sup> Kot je ugotovil J. Pleterski, je v desetletju pred I. svetovno vojno ustvarjalnost liberalnega tabora najbolj plodna zunaj Kranjske, v narodnostno mešanih mestih (Trst, Gorica, Celje), v katerih ustavlja asimilacijo in ustajanje navzočnost slovenskega meščanskega in v širšem smislu mestnega življenja. (J. Pleterski: O nekaterih vprašanih slovenske politične zgodovine v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno, v: J. Pleterski: Studije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Založba Obzorja Maribor 1981, str. 103).

tudi celjsko politično društvo Naprej, ki na posebnem zborovanju dne 15. oktobra 1910 sklene izvesti zasebno ljudsko štetje in v ta namen postavi tudi svoje števne komisarje.<sup>26</sup> Kot je razvidno iz reakcij celjskega nemškega lista, ti že kmalu začno z delom<sup>27</sup> in sicer ne samo v Celju, ampak tudi v nekaterih drugih narodnostno ogroženih krajih. Vzporedno s tem pa poteka močna slovenska agitacija, ki poudarja neumestnost popisov po občevalnem jeziku: »Kaj naj se torej razume pod »občevalnim jezikom«? Na to vprašanje je za nas Slovence edino resničen in edino pravičen odgovor: *Občevalni jezik pomeni toliko kakor materinščina, narodnost*. Nič drugega, to si zapomnimo...!<sup>28</sup> Obenem pa slovenski tisk v zadnjem mesecu pred štetjem objavlja posebna navodila, kako je treba ravnati pri izpolnjevanju naznanilnic ali obisku števnih komisarjev, pri tem pa še posebej opozarja na možnost pritožbe: »Vsak Slovenec, kateremu bi se za to, ker se označi kot Slovenca, na kakršenkoli način grozilo, naj to takoj naznani pristojnemu uradu... Če mu ti uradi ne bodo takoj pomagali, naj se obrne na c. kr. ministrstvo za notranje stvari na Dunaju in istočasno na slovenske državne poslance, ki bodo radi pomagali.«<sup>29</sup> Organiziran slovenski nastop tako bistveno vpliva na rezultate štetja (v primerjavi s štetjem leta 1900 se število Slovencev poveča za okoli 8%), čeprav nemška stran poskuša z vsemi sredstvi spremeniti potek dogajanja,<sup>30</sup> kasneje pa z dvema interpelacijama H. Wastiana zahteva od ministra notranjih zadev razveljavitev štetja v Celju in nekaterih drugih krajih.<sup>31</sup> Na drugi strani pa tudi Slovenci nameravajo zaradi nekaterih nepravilnosti zahtevati ponovitev štetja, vendar zaradi pomanjkanja argumentov z zahtevo ne pridejo na plan.<sup>32</sup> Na koncu velja še poudariti, da rezultati zadnjega štetja v Celju niso samo posledica organiziranega nastopa slovenskega (liberalnega) tabora, kot rado poudarja slovensko liberalno časopisje,<sup>33</sup> ampak tudi resničnega napredka Slovencev v mestu v desetletju pred prvo svetovno vojno.<sup>34</sup>

Kot smo videli, je o problematiki nacionalnega karakterja mest na Spodnjem Štajerskem še največ napisanega, čeprav ne razpolagamo z najboljšimi viri, ki bi nam razkrili resnično stanje. Ob tem pa je treba poudariti, da je tako nemško kot tudi slovensko zgodovinopisje zanemarilo celo vrsto problemov, ki

<sup>26</sup> Narodni dnevnik, 12. 10. 1910.

<sup>27</sup> Deutsche Wacht, 13. 12. 1910. Windische Machenschaften bei der Volkszählung. Članek opozarja, da slovenski tabor deluje na dveh poljih: na eni strani je prisotna močna propaganda za vpisovanje slovenskega jezika kot občevalnega jezika, na drugi strani pa hodijo od hiše do hiše privatni števni komisarji, ki »zapisujejo« podatke o občevalnem jeziku. To pa seveda vpliva na ljudi, kajti, ko pride uradni števni komisar, mu odgovarjajo enako, kot na sugestivna vprašanja zasebnih števnih komisarjev.

<sup>28</sup> Narodni dnevnik, 25. 10. 1910.

<sup>29</sup> Narodni dnevnik, 21. 12. 1910.

<sup>30</sup> Narodni dnevnik, 31. 12. 1910. Slovenci, pozor! (Članek opozarja na eno izmed »metod« celjskega občinskega urada, s katero poskuša vplivati na rezultate štetja: »... Celjski mestni urad razpošilja celjskemu prebivalstvu med drugimi tiskovinami tudi vzgled, kako se naj dotične pole izpolnijo. Na tem vzgledu je 20 imen in pri vseh razen dveh je zapisana nemščina kot občevalni jezik; samo pri enem vojaku in pri eni kuharici rojeni Madžarki. Pri teh dveh pa ni niti zapisan kak drug jezik, marveč se nahaja samo črna pika.

<sup>31</sup> Deutsche Wacht, 11. 2. 1911; 15. 3. 1911; 18. 3. 1911.

<sup>32</sup> Celjski Slovenci so glede na uspehe slovenskega tabora na Primorskem (razveljavitev štetij v Trstu in Gorici) resno pomišljali, da bi tudi sami zahtevali razveljavitev štetja v nekaterih trgih in mestih (tudi Celju) na Štajerskem. O tem nam priča pismo načelnika Spodnještajerskega narodnega sveta dr. Jura Hrašovca poslancu dr. Vladimirju Ravniharju iz oktobra 1911, ki je v konceptu ohranjeno med gradivom Spodnještajerskega narodnega sveta:

Celje, dne .../X. 1911.

Blagorodni gospod kolega!

Prosim Vas, da mi storite sledečo uslugo.

Bral sem, da je v Trstu in sedaj tudi v Gorici prišlo do novega ljudskega štetja. Potrebno bi to bilo tudi v nekaterih krajih Spodnještajerske, posebno v Mariboru, Ptujju, Celju, Slovenjgradcu, Vitanzju, Marenbergu, Soštanju, Ormožu, Konjicah, Ljutomeru, Brežicah, Rogatcu, Muti, Slovenski Bistrici, St. Lenartu, Sv. Trojica v Slovenskih goricah, St. Lorenc nad Maribocom itn. Ker so gotovo zdaj že vsi akti na Dunaju, prosim Vas, da poizveste, koliko se je v teh krajih našelo prebivalstva sploh, koliko jih je priznalo slovenski občevalni jezik, koliko nemški, dalje mi izvolite naznaniti, na kak način je prišlo v Trstu in Gorici do novega ljudskega štetja; kako so se dotične prošnje utemeljile, ali so se priložili dokazi, da se je krivo štelo, ali se je to le splošno trdilo brez daljnjega dokaza in je ta gola trditve zadovoljala. Če bi bilo treba dokazati konkretne slučaje, bi nam to bilo, kakor se samo ob sebi razume, zelo težavno, ker se na ljudi mnogokrat ni zanesiti, ako bi pa zadostovale nekatere splošne trditve, bi se menda dela lotili. Z odličnim spoštovanjem ves udani: dr. Juro Hrašovec.

(Hrašovec je na koncept zapisal: »Prepisal 24. 10. 1911«, kar nam olajšuje datacijo pisma).

<sup>33</sup> Slovenski Branik, 1. 4. 1913. Narodna statistika Spodnje Štajerske.

<sup>34</sup> Npr. Werner, n. d., str. 92.

se pojavljajo pri preučevanju nemških jezikovnih otokov, ali, kot se je slikovito izrazil dr. Edvard Glantschnigg, nemških diaspor<sup>35</sup> na Spodnjem Štajerskem. Nemško zgodovinopisje je v glavnem usmerjeno samo na dokazovanje nemškega karakterja mest, slovensko pa je poleg te problematike obdelalo še nekatere, bolj ekscesne dogodke, kot npr. spopade v Ptujju 1908 in njihove posledice itd.<sup>36</sup> Pri tem pa je značilno, da je tudi v lokalnozgodovinskih študijah ta problematika več ali manj zaobidena ali pa interpretirana na način, ki ne odraža resničnega stanja. Tako je po mojem Orožnova zgodovina Celja in okolice<sup>37</sup> napisana kot zgodovina slovenskega mesta, saj se avtor problematike nemštva (razen v kontekstu nekaterih ekscesnih dogodkov in prikazovanja nemškega »zatiranja« Slovencev) v glavnem ne dotika, ob tem pa vseskozi govori o nemških priseljencih in nemškutarjih, ki po njegovem mnenju tvorijo jedro celjskega meščanstva.<sup>38</sup> Zato sem poskusil obdelati problematiko celjskega nemštva in nacionalnih odnosov v Celju na podlagi nemških virov, pri čemer me je predvsem zanimala politična orientacija celjskega nemštva v posameznih obdobjih, dogodki in procesi, ki so vplivali na njeno spreminjanje, gledanje celjskega nemštva na Slovence in narodno prebujanje, odnos do pomembnejših problemov v monarhiji in pa to, ali so reakcije celjskih Nemcev pogojene le v domačih, lokalnih razmerah in ali niso le del neke splošne nemške ideologije. Kot glavni vir mi je služil celjski nemški list *Cillier Zeitung* oziroma *Deutsche Wacht*,<sup>39</sup> ki nam nudi precej popolno sliko navedene problematike od srede sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje, dopolnil pa sem ga (zlasti za obdobje od srede šestdesetih do srede sedemdesetih let) z gradivom celjske mestne občine<sup>40</sup> in nekaterimi slovenskimi časopisi.

## Politična orientacija celjskega nemštva do konca sedemdesetih let

### II.

V šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se parlamentarno življenje v Avstriji šele začinja in ko prevladujejo nemško-liberalne vlade, ki skušajo s precejšnjim pritiskom (plenjenjem časopisov, prestavljanjem uradništva, procesi, direktnim vplivanjem na volilce) zaustavljati slovensko narodno gibanje, nemški tabor na Slovenskem nastopa kot vladna stranka in skoraj izključno pod liberalnim imenom ter liberalno, protiklerikalno zastavo.<sup>41</sup> Slovensko narodno gibanje napada kot klerikalno, konservativno in reakcionarno, sam pa se postavlja v obrambo ustave kot ustavoverna stranka (*Verfassungstreue Partei*), ki edina teži svobodi in napredku na vseh področjih družbenega življenja.<sup>42</sup>

Takšna je v tem času tudi politična orientacija velike večine celjskega nemštva. Prvič se jasno izrazi že v začetku ustavnega življenja v delovanju deželnega in državnega poslanca ter kasnejšega mestnega župana dr. Johanna Mör-

<sup>35</sup> *Deutsche Wacht*, 18. 2. 1886. Die Deutschen in Oesterreich.

<sup>36</sup> Npr. Metod Mikuz: Ljubljanski septembrski dogodki 1908–1958, Naši razgledi 20. 9. 1968; Janez Rotar: Septembrski dogodki leta 1908, Naši razgledi 21. 9. 1968; Marjan Matjašič: Stališče vojaških oblasti do nemirov septembra 1908 v Ljubljani, Kronika 32, 1984 itd.

<sup>37</sup> Janko Orožen: Zgodovina Celja in okolice II, Celje 1974.

<sup>38</sup> Orožen razdeli nemčurje celo na več stopenj (str. 284): »Na enem krilu so bili tisti, ki so kolebali in so še nedavno trdili, da so Slovenci, na drugem krilu so pa bili tisti, ki so popolnoma odpadli in so se kratkoma štel za Nemce. Med obema kriloma so bili odenki. Vendar je bilo vsem skupno to, da so... koristili ponemčevanju.«

<sup>39</sup> *Cillier Zeitung* (1876–1882) se s 1. 1. 1883 preimenuje v *Deutsche Wacht* in pod tem imenom izhaja vse do maja 1919, ko se zaradi spremenjene politične situacije ponovno preimenuje v *Cillier Zeitung*.

<sup>40</sup> Gradivo Mestne občine Celje (MOC) obsega zapisnike, predsedstvene spise in splošne spise, v skupni količini 200 arhivskih škatel. Prvi dve kategoriji gradiva sta zlasti pomembni za obdobje šestdesetih let prejšnjega stoletja, medtem ko so splošni spisi ohranjeni le od leta 1893 dalje.

<sup>41</sup> Vasilij Melik: Volitve na Slovenskem 1861–1918, Ljubljana 1965, str. 211.

<sup>42</sup> prav tam, str. 211.

la v državnem zboru,<sup>43</sup> dokončno pa prevlada sredi druge polovice šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko doseže nemška liberalna buržoazija nasploh odločilne uspehe.<sup>44</sup> Pri dokončni uveljavitvi liberalne orientacije med celjskim nemštvom moramo izpostaviti deželnozborske volitve januarja 1867, ko celjski kandidat dr. Josef Neckermann<sup>44a</sup> nastopa pod strogo liberalno zastavo in je na tej osnovi tudi izvoljen v deželni zbor. Še pomembnejšo prelomnico pomenijo volitve občinskega odbora aprila istega leta, ko nemški tabor z organiziranim nastopom doseže popolno zmago, medtem ko ni izvoljen niti en Slovenec.<sup>45</sup> S tem je liberalizem v Celju dokončno zasidran in mestna občina lahko septembra 1869 v poročilu štajerskemu namestništvu in zvezi z zborovanjem slovenske duhovščine v Celju brez ovinkarjenja zapiše, da v Celju ni plodnih tal za konservativne in klerikalne nazore in da zborovanje okoli petdesetih duhovnikov ni imelo nikakršnega odmeva v mestu in okolici.<sup>46</sup>

Liberalna orientacija celjskega nemštva se na eni strani kaže v delovanju celjskega občinskega zastopa, v katerem srečamo v glavnem pripadnike inteligence ter mestne obrtnike in trgovce, torej sloje, ki pomenijo glavno podporo

<sup>43</sup> Dr. Johann Mörtl (1821, ? – 9. I. 1895 Gradec), pravnik in politik. Z odlokom 30. aprila 1855 je bil postavljen za odvetnika v Celju in od takrat je deloval v komunalnem življenju v Celju na različnih področjih. S tem si je pridobil zaupanje meščanov, ki so ga že leta 1861 izvolili za župana. Župansko funkcijo je opravljal le eno leto, v letu 1862 pa jo je zaradi preobremenjenosti odložil. Podobno je storil tudi aprila 1868, potem ko je bil v letu 1867 izvoljen za prvega celjskega župana po potrditvi celjskega statuta in z njim povezanega volilnega reda. Leta 1861 je bil izvoljen v celjski kmečki kuriji tudi za deželnega poslanca, pri čemer je na volilnih zborovanjih nastopal kot slovenski kandidat, kasneje (v deželnem in državnem zboru) pa je slovenskim zahtevam po enakopravnosti jezika v šolah in uradih nasprotoval. Iz štajerskega deželnega zbora je bil izvoljen tudi v državni zbor in v njem tesno sodeloval z Moritzem von Kaiserfeldom. Leta 1863 je v deželnem zboru nastopil kot govornik in debati o prodaji občinskega premoženja, o občinski zakonodaji, o instrukciji za deželni odbor in različnih proračunih za deželne ustanove. Njegov predlog, ki ga je predložil na seji državnega zbora 12. februarja 1862, po osvoboditvi advokatur, je bil v juridičnih krogih v državi toplo sprejet. Mörtl ga je utemeljil s tem, »dass ein freier Advocatenstand eine Forderung der Zeit und das Postulat eines Rechtsstaates sei«, in poudaril, da se v prihodnosti ne bo dalo več shajati brez svobodnega (neodvisnega) sodstva in odvetništva. Leta 1864 je Mörtl odložil deželnozborski mandat in se v politiki ni več udeleževal. Februarja 1871 se je iz Celja preselil v Gradec, kjer je bil zaposlen v odboru odvetniške zbornice. Junija 1890 je odšel v pokoj in do smrti živel v samotni (ker ni imel družine) in pozabljen. (Deutsche Wacht 13. I. 1895.)

<sup>44</sup> Fran Zwitter: Vzroki in posledice avstrijsko-ogrskega sporazuma, ZC 22, 1968, str. 20.

<sup>44a</sup> Dr. Josef Neckermann (29. XI. 1829, Celje – 20. VI. 1893, Celje), zdravnik in politik. V Celju je končal glavno šolo in gimnazijo, po končanem modroslovlju v Gradcu pa je odšel študirat medicino na Dunaj. Študij je končal v letu 1856 in takoj začel z zdravniško prakso v rodnem mestu. Sredi leta 1858 se je preselil v Vrbovec pri Mozirju in tu služboval do konca leta 1859, nato pa se je vrnil v Celje, kjer je opravljal službo mestnega zdravnika in predstojnika mestne (Gizelne) bolnišnice vse do svoje smrti. Leta 1861 je bil izvoljen v občinski odbor in v naslednjih treh mandatih opravljal funkcijo občinskega svetovalca. Leta 1870 pa je postal celjski župan in ostal na tej funkciji (ter z njo povezani funkciji predsednika mestnega šolskega sveta) vse do svoje smrti. Bil je član vseh celjskih društev, tako političnih kot tudi nepolitičnih, srečamo pa ga tudi med ustanovnimi člani v letu 1889 ustanovljenega društva Südmark. V času njegovega županovanja se je Celje razvilo v pomembno industrijsko in turistično središče. Na njegovo pobudo je bilo v Celju leta 1871 ustanovljeno Olepševalno društvo, ki je pomembno prispevalo k razvoju turizma v Celju in okolici. Dve leti kasneje pa je bila po njegovi zaslugi v Celju otvorenja državna cinkarna, ki je pomenila za gospodarski razvoj mesta pomembno prekretnico. Leta 1867 je bil izvoljen tudi v štajerski deželni zbor in v njem zastopal voliče celjske mestne kurije vse do svoje smrti, razen v letih 1870/71, ko je bil za poslanca izvoljen Franz Tomschitsch. V deželnem zboru je bil nekaj časa namestnik načelnika nemške stranke, sodeloval v številnih odborih (zlasti v finančnem), svojo dejavnost pa usmerjal predvsem na gospodarska vprašanja. Tako se je leta 1872 zavzel, da bi nameravana železniška proga od Knittelfelda do Zaprešiča, ki naj bi olajšala prometne povezave med Nemčijo in Balkanom, potekala čez Savinjsko dolino. Zahtevo je ponovil leta 1874, ko je skupaj z dr. Foreggerjem izdelal posebno spomenico in jo predložil vladi. Vseskozi si je prizadeval tudi za regulacijo Savinje, ki je bila življenjskega pomena za Celje in Savinjsko dolino, leta 1889 pa je bil tudi poročevalec o predlogu finančnega odbora za ustanovitev deželne hiralnice v Vojniku, ki je bil po njegovem prizadevanju končno sprejet. Januarja 1886 je v deželnem zboru opozoril na vedno močnejše poskuse slovenizacije celjske gimnazije in zahteval od vlade, da jih onemogoči. Oktobra 1889 je vložil interpelacijo v zvezi z ustanovitvijo Južnoštajerske hranilnice v Celju, ki je v nasprotju z gospodarskimi razmerami v mestu in na isti seji predlagal, da se »politični okraj mesto Celje« izloči iz celjskega okrajnega zastopa. Kot govornik je v deželnem zboru zadnjič nastopil 17. septembra 1892, ko je kot načelnik finančnega odbora poročal o sistematizaciji mest na direkciji deželne bolnišnice v Gradcu. Za svoje zasluge je leta 1874 prejel viteški križec Franc Jožefovega reda, leta 1883 naslov cesarski svetnik, leta 1892 pa mu je celjski občinski odbor podelil naziv častnega občana mesta Celja. Njegovo politično orientacijo nam najbolje ponazarjajo besede Moritza Rükschla: »Neckermann war Idealist im achtundvierziger Sinne, liberal ohne unangenehmen Beigeschmack, und national, ohne sich mit der Richtung Schönerers befreundend zu können... (str. 265). (Moritz Rükschl: Bürgermeister Neckermann, v: Südsteiermark. Ein Gedenkbuch von Franz Hausmann. Graz 1925, str. 257–286. Deutsche Wacht, 22. 6. 1893.)

<sup>45</sup> Novice 1. 5. 1867. Iz Celja, 28. apr., Om-»Verfassungstreu-i« zdaj zvonec nosijo pri nas. Pri volitvi mestnega odbora ne enega slovenskega domoljuba niso izvolili. Tako so sklenili v kazini«...

<sup>46</sup> ZAC, MOC, fasc. 17; predsedstveni spisi za leto 1869; dopis občine na štajersko namestništvo z dne 28. 9. 1869 (o zborovanju slovenske duhovščine v Celju glej: V. Melik; Klerikalno-liberalna trenja in konec taborov, ČZN n. v. 5, 1969, str. 519/520; F. Baš: K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem, ČZN 26, 1931, str. 41/42).

liberalizmu v Avstriji.<sup>47</sup> Občinski odbor se vključi v protikonkordatno gibanje že leta 1867, ko 21. novembra pošlje v državni zbor posebno peticijo, s katero zahteva takojšnjo ukinitve konkordata,<sup>48</sup> in gibanja ne zapusti vse do leta 1870. Že marca 1868 se na predlog dr. Josefa Neckermanna zahvali gosposki zbornici za stališče, ki ga je zavzela v tem vprašanju,<sup>49</sup> julija istega leta zahteva od državnega zbora, naj vlada energično nastopi proti klerikalni agitaciji za ohranitev konkordata,<sup>50</sup> maja 1872 pa pošlje v državni zbor še peticijo zoper dovo-litev prihoda osovraženih jezuitov v Avstrijo.<sup>51</sup> Občinski odbor je proti kakršni-koli reviziji ustave v federalističnem smislu in ostro nastopi proti slovenskim zahtevam po zedinjeni Sloveniji,<sup>52</sup> prav tako pa nasprotuje tudi zahtevam po priznanju češkega državnega prava.<sup>53</sup> Se pa odločno zavzema za »demokratiza-cijo« volilnega sistema in aprila 1873 pošlje ob potrditvi volilne reforme, pri kateri je aktivno sodeloval tudi celjski deželni poslanec in mestni župan dr. Jo-sef Neckermann,<sup>54</sup> prisrčno zahvalo cesarju ter priredi velikansko slavje.<sup>55</sup>

Na drugi strani postane središče celjskega nemškega liberalnega tabora celjsko Ustavoverno društvo, ki se ustanovi leta 1868 na pobudo lastnika usnjarne in mestnega podžupana Antona Lassnigga, v njegovem vodstvu in med člani pa srečamo vse najuglednejše meščane in večino občinskih odbornikov.<sup>56</sup> Društvo, ki na političnem polju nadaljuje tradicije nemške Kazine,<sup>57</sup> razvije že od vsega začetka živahno dejavnost in sicer na podlagi zmernega liberalnega programa. Zavzema se za nadaljno demokratizacijo življenja v monarhiji, za izločitev vpliva cerkve z vseh področij družbenega življenja — zlasti iz šole in politike —, za gospodarski razvoj in izboljšanje socialnega položaja kmeta in obrtnika, v nacionalnem oziru pa poudarja škodljivost narodnih razprtij ter pomen nemškega jezika nasproti slovenskemu, saj je kulturni napredek do-stopen Slovencem samo preko nemščine.<sup>58</sup> Ustavoverno društvo aktivno deluje nekako do srede sedemdesetih let, po smrti načelnika Antona Lassnigga (1876) in še nekaterih članov društvenega vodstva pa zaspi.<sup>59</sup> Kot bomo videli neko-liko kasneje, nimajo poskusi oživljenja nobenih trajnih uspehov, kar pa je že posledica prodora novih elementov v politično mišljenje celjskega nemštva v drugi polovici sedemdesetih let.

<sup>47</sup> Heinrich Lutz: Oesterreich-Ungarn und die Gründung des Deutschen Reiches: Europäische Ent-scheidungen 1867—1871. Frankfurt a. M., Berlin, Wien 1979, str. 485; F. Zwitter: Vzroki in posledice avstrijsko-ogrškega sporazuma, ZC, 1968/1—2, str. 10.

<sup>48</sup> Thomas Fürstbauer: Cilli 1867—1892. Fünfundzwanzig Jahre selbständigen Gemeindegewesens. Celje 1892, str. 8.

<sup>49</sup> prav tam, str. 9; seja 21. 3. 1868.

<sup>50</sup> prav tam, str. 9; seja 8. 7. 1868.

<sup>51</sup> prav tam, str. 13; seja 10. 5. 1872.

<sup>52</sup> prav tam, str. 10; na seji 25. 9. 1868 sklenejo poslati protest na štajerski deželni zbor. V protestu občinski odbor opozarja na slovenske poskuse razbitja Štajerske in ustvaritev zedinjene Slovenije.

<sup>53</sup> prav tam, str. 12; seja z dne 2. 10. 1871.

<sup>54</sup> prav tam, str. 12; seja 2. 10. 1871.

<sup>55</sup> Slovenski gospodar, 23. 1. 1873. Neposredne volitve v državni zbor. Uvodnik negativno ocenjuje nameravano volilno reformo, saj poskuša z njo ustavoverna stranka odvzeti dosedanje pravice deželnim zborom. Na koncu pravi: »Za Štajersko so od vlade v posvet bili poklicani sami nemški ustavaki: dež. gl. žl. Kaiserfeld, Rechbauer, Carneri, Fleckh in — Neckermann«.

<sup>56</sup> Fürstbauer, n. d., str. 14; na seji 10. 4. 1873; o slavlju glej: Slovenski gospodar, 17. 4. 1873. Iz Cel-ja, 14. aprila. Liberalizem raste in vera peša.

<sup>57</sup> O ustanovitvi društva nimamo neposrednega vira, vendar pa lahko sklepamo, da je bilo ustanov-ljeno 1868 po kasnejšem pisanju Cillier Zeitung; glej op. 58 — Anton Lassnigg (?), Celje — 14. XI. 1876), podjetnik in politik. Bil je lastnik treh večjih usnjarskih obratov v Celju, ki jih je uspešno vodil vse do svoje smrti. Na dunajski svetovni razstavi 1873 je dobil za svoje izdelke in zasluge na tem področju sre-brno medaljo. Leta 1869 je bil izvoljen v celjski občinski odbor, za časa župana Higerspergerja (1868—1870) pa je opravljal funkcijo podžupana. Vse do svoje smrti je bil član občinskega odbora, kjer je vedno deloval v korist skupnih interesov, čeprav je bil v šestdesetih letih na strani opozicijske stranke. Leta 1868 je dal pobudo za ustanovitev Ustavovernega društva v Celju in bil do svoje smrti tudi njegov predsednik. Ker je bil eden izmed najbolj zavzetih podpornikov nemške ustavovorne stranke na Štajer-skem, si je nabral tudi veliko političnih nasprotnikov. (Cillier Zeitung 16. 11. 1876.)

<sup>58</sup> Kot je razvidno iz poročila v Novicah 1. 5. 1867 (glej op. 5), Kazina ni bila le družabno središče celjskega nemštva, ampak je do leta 1868 igrala tudi v političnem življenju v mestu pomembno vlogo.

<sup>59</sup> Novice 4. 8. 1869. Iz Štajerskega. Članek govori o nameravanim shodu nemških liberalcev v Celju 8. 8. 1869 in pravi, da imajo na njem namen »razgovarjati se in sklepati o sledečih petih točkah: a) za-kaj bi škodila ločitev dolnjega Štajarja od gorenjega? b) zakaj škoduje narodni prepir? c) ali ni koristno, da se v ljudskih šolah dolnjega Štajarja uči nemški? d) ali se konkordat ujema s svobodno državo, in če ne, kaj je storiti, da se odpravi popolnoma? in e) ali ne bi kazalo osnovati demokratično društvo?«. Ze iz navedenega poročila v Novicah lahko razberemo politični profil celjskega ustavovernega društva.

<sup>59</sup> glej op. 58.

Liberalno orientacijo celjskega nemštva lahko razberemo tudi iz celjskega nemškega časopisa Cillier Zeitung, ki ga je začel aprila 1876 izdajati celjski tiskar Johann Rakusch.<sup>59a</sup> Nova nemška novina: Cillier Zeitung je ravnikar prvokrat izšla. Urednik jej je neki Wilhelm Goldmann (jud'?) ki pravi, da se bo za verfassungo potegoval, ter skušal sprtje in razdraženost narodov miriti (??)«. <sup>60</sup> Tako je zapisal Slovenski gospodar ob izidu poskusne številke novega nemškega časopisa,<sup>61</sup> pisanega v dokaj zmernem liberalnem duhu, in se, razen vprašajev v oklepajih, vzdržal kakršnegakoli komentarja. Že to in pa dejstvo, da izrazito klerikalni Slovenski gospodar ni stopil s Cillier Zeitung vse do leta 1879 nikoli v polemiko (razen leta 1877 ob poskusu postavitve liberalne kandidature v celjski kmečki kuriji ob deželnozborskih volitvah),<sup>62</sup> je dokaz, da je bil časopis res zmeren in brez prave politične fizionomije.<sup>63</sup> Cillier Zeitung se je zavzemala za svobodo na vseh področjih družbenega življenja. Tako je npr. toplo pozdravila Foreggerjev predlog v državnem zboru 10. marca 1877 za izdajo novele k zakonu o tisku, v katerem se je celjski poslanec zavzel za zmanjšanje konfiskacij, za ukinitvev kavicije in za svobodnejše ustanavljanje časopisov.<sup>64</sup> Nastopala je v obrambo resnice in pravice ter v neki polemiki proti drugemu celjskemu nemškemu listu Cillier Anzeiger poudarila, da je njen moto: »Wer die Wahrheit kennt und sagt sie nicht, Der ist führwahr ein erbärmlicher Wicht!«. <sup>65</sup> Ob zamenjavi urednika časopisa aprila 1877, ko je na čelo redakcije stopil celjski pesnik Franz Tiefenbacher, je lastnik, tiskar in izdajatelj lista Johann Rakusch, potem ko je bralcem razložil vzroke spremembe in desetdnevnega neizhajanja ter orisal bodoče naloge časopisa, otvoril kampanjo pod geslom: »Wahrheit, Vaterlandsliebe und Volkswohl!«; z njo naj bi časopis ob pomoči vseh »patriotičnih mož« prišel do lastne fizionomije in začel izpolnjevati svoj program,<sup>66</sup> ki ga je novo uredništvo ob vabilu na naročbo definiralo takole: »Smer našega časopisa je bila od začetka naprej: nemškemu elementu vsestransko pomagati prodreti, pospeševati šolo kot izobraževališče mladine, občinsko dejavnost kot jamstvo javne blaginje, dvigati kmetijstvo kot najvažnejši faktor ljudskega življenja, z eno besedo, v vseh smereh primerno upoštevati duh časa«...<sup>67</sup>

Cillier Zeitung se je zavzemala tudi za reformo davčne zakonodaje v smislu enakopravnejše razporeditve davkov, tj. za neko vrsto progresivne obdav-

<sup>59a</sup> Johann Rakusch (1851, Celje — 8. VII. 1887, Celje), tiskarnar in izdajatelj celjskega nemškega lista Cillier Zeitung oztroma Deutsche Wacht. V Celju je dokončal normalno in začel obiskovati gimnazijo, iz katere pa je izstopil zaradi zanmanja za tiskarstvo. Za tiskarja se je izučil v renomirani Schweigerjevi tiskarni na Dunaju, in to do take mere, da je kasneje lahko brez težav dobil delo v najboljših švicarskih in nemških tiskarnah. Po opravljenem pomožniškem izpitu je delal v državnih tiskarni na Dunaju, od tam pa je šel v Švico, kjer je delal v znanih tiskarnah v Zürichu in Zenevi in Nemčijo, kjer je bil zaposlen v neki tiskarni v Münchnu. Svojega bivanja v Münchnu se je kasneje rad spominjal, še posebej prihoda nemških zmagovitih čet iz Francije leta 1871. Nekaj časa je bil zaposlen tudi v pruski državni tiskarni v Berlinu, nato pa pri Leykamu v Gradcu in tiskarni avstrijskega Lloyda v Trstu. Leta 1874 se je vrnil v Celje in odprl lastno tiskarsko delavnico, ki mu je dobro uspevala. Aprila 1876 je začel izdajati časopis Cillier Zeitung in bil njegov izdajatelj in lastnik vse do svoje smrti, ko je postal lastnik lista dr. Richard Foregger. (Deutsche Wacht 10. 7. 1887.)

<sup>60</sup> Slovenski gospodar, 27. 4. 1876. Iz Celja (Razne novice). To je bila poskusna številka Cillier Zeitung z dne 26. 4. 1876, prva številka pa je izšla 30. 4. 1876.

<sup>61</sup> V tem času je v Celju izhajal tudi nemško pisani, litografirani list Cillier Anzeiger, ki ga je v letih 1874—1877 izdajal Hermann Kott v sodelovanju z učiteljem risanja Franzom Fischerjem. Časopis se je na humorističen način dotikal vseh tekočih občinskih zadev, ni pa se spuščal v politiko. Kott, po rodu z Dunaja (rojen 1842), je prišel v Celje v začetku šestdesetih let in bil zaposlen kot uradniški pomočnik na rudarskem uradu v Celju. V osemdesetih letih se je ukvarjal z zrakoplovstvom, v letih pred smrtjo pa s filmom. Umrli je v Celju 11. 3. 1912 v sedemdesetem letu starosti (Deutsche Wacht 16. 3. 1912). O nemškem časopisu na Štajerskem glej: dr. Friedrich Pock: Von der deutschen Presse in Untersteier, v: Südsteiermark. Ein Gedenkbuch von Franz Hausmann, Graz 1925).

<sup>62</sup> Slovenski gospodar, 15. 11. 1877. Blížnje volitve pa »Cillier Zeitung«.

<sup>63</sup> Cillier Zeitung je sprva predvsem informativen list, ki bralce seznanja z najpomembnejšimi političnimi dogodki v državi in svetu. Namesto uvodnika je rubrika: Durch alle Länder, ki v kratki, informativni obliki prinaša zunanjepolitične novice, nato sledijo lokalne novice (Lokale Rundschau), gospodarske novice (Landwirtschaft, Handel, Industrie) in dopisi (Eingesendet) ter glasovi iz občinstva (Stimmen aus dem Publikum). Zlasti obsežna so poročila z razprav na celjskem okrožnem sodišču.

<sup>64</sup> Cillier Zeitung 11. 3. 1877. Die »Pressfreiheit« im Reichsrathe.

<sup>65</sup> Cillier Zeitung 6. 3. 1877.

<sup>66</sup> Cillier Zeitung 22. 4. 1877.

<sup>67</sup> Cillier Zeitung 23. 12. 1877.



čitve, ki bo koristila kmetu ter malemu obrtniku in trgovcu.<sup>68</sup> Na kulturnem področju se je časopis zavzemal zlasti za svobodno šolo in bil zmerno protiklerikalno usmerjen, vendar pa je od časa do časa — zlasti pred volitvami — odločno udaril po klerikalcih. Tako je npr. pred deželnozborskimi volitvami leta 1878 ostro zavračal trditve nasprotnikov, da je liberalna vladavina v Avstriji prvi in edini vzrok za visoke davke.<sup>69</sup> Prav liberalizem je priklical v življenje monarhije svobodo in napredek ter hiter gospodarski razvoj, za visoke davke pa so po njegovem mnenju krivi državni dolgovi in izdaten vojaški proračun, tj. absolutizem in militarizem, ne pa liberalizem.<sup>70</sup> V zvezi s tem je časopis tudi odločno poudarjal potrebo po pravičnejši ureditvi odnosov z Ogrsko<sup>71</sup> in bil proti okupaciji Bosne in Hercegovine. Pri tem je bil povsem istega mnenja kot celjski državni poslanec dr. Foregger, ki je na zasedanju avstrijske delegacije decembra 1878 jasno zaklajal: »Avstro-ogrška monarhija je dovolj velika, da ne potrebuje nobenega ozemeljskega povečanja«. Namesto tega je predlagal: »Monarhija potrebuje v prvi vrsti intenzivnega razvoja, ne pa ekstenzivnega širjenja«.<sup>72</sup>

Značilno je tudi, da časopis ni naperjen proti Slovencem, čeprav vseskozi poudarja pomen nemškega jezika in nemške kulture ter se bori za vsestranski napredek nemštva. Cillier Zeitung redno objavlja poročila o različnih prireditvah v Čitalnici in ob banketu na čast dr. Štefana Kočevarja februarja 1877, ko je le-ta dobil naziv dvornega svetnika,<sup>73</sup> izredno toplo opiše značaj someščana: »Mislimo, da se ne motimo, če rečemo, da nima dr. Kočevar nobenega sovražnika. Ljubi in spoštuje ga vsakdo, ki ga pozna, in njegov plemeniti značaj, njegovo nesebično, neutrudno delo lepo opravičujeta to splošno spoštovanje in ljubezen.« Na koncu mu zaželi še mnogo let življenja.<sup>74</sup> V poročilu o plesu v maskah pa takole opiše dejavnost Čitalnice: »Die recht animirte Stimmung zeigt, dass der Verein seiner Aufgabe gerecht zu werden strebe«.<sup>75</sup> V časopisu objavljajo reklame tudi maloštevilni slovenski obrtniki in trgovci in dr. Josip Serbec, ki je že nekaj let kasneje glavna tarča napadov celjskega nemškega lista, julija 1878 brez ovir objavi, da bo med njegovo odsotnostjo zaradi mobilizacije vodil njegovo odvetniško pisarno dr. Wittermann, po prihodu iz Bosne in Hercegovine pa ponovno opozori »svoje cenjene stranke«, da se je vrnil.<sup>76</sup> Še aprila 1879, tj. na predvečer pomembnih sprememb v politični orientaciji celjskega nemštva, srečamo v časopisu popolnoma slovenske reklame,<sup>77</sup> velja pa tudi poudariti, da Cillier Zeitung ne kaže nikakršnih polemik proti slovenskemu časopisju, medtem ko večkrat zasledimo napade na Cillier Anzeiger, pa tudi na Laibacher Tagblatt.

Takšna je orientacija Cillier Zeitung v tem vprašanju vse do srede leta 1879, ko pride do določenih premikov v nemški nacionalizem. V zvezi s tem velja opozoriti, da vse do konca sedemdesetih let v Celju ni opaziti nekih večjih nacionalnih nasprotstev med meščani in da lahko govorimo o koeksistenci med nemškim in slovenskim življenjem.<sup>78</sup> To je v glavnem posledica dejstva, da

<sup>68</sup> Cillier Zeitung 16. 8. 1877. Zur Reform der directen Steuern.

<sup>69</sup> Cillier Zeitung 14. 2. 1878. Gegnerische Schlagwörter.

<sup>70</sup> prav tam.

<sup>71</sup> Cillier Zeitung 24. 5. 1877.

<sup>72</sup> Cillier Zeitung 19. 2. 1878. Von der Delegation.

<sup>73</sup> O dr. Stefanu Kočevarju glej: Božidar Flegerič: Dr. Stefan Kočevar, rodoljub in pisatelj slovenski, Ljubljana 1890; Josp Vošnjak: Spomini, Ljubljana 1982, str. 107–110, 524–526; Slovenski biografski leksikon 1, str. 486.

<sup>74</sup> Cillier Zeitung 25. 2. 1877.

<sup>75</sup> Cillier Zeitung 27. 2. 1877.

<sup>76</sup> Cillier Zeitung 14. 7. 1878 in 2. 10. 1878.

<sup>77</sup> Cillier Zeitung 17. 4. 1879 in 20. 4. 1879. Vabilo celjske Čitalnice na pevski večer (20. 4. 1879) v spomin poroke cesarskega para.

<sup>78</sup> Podobno kot poskuša nemško zgodovinopisje dokazovati slabe nacionalne razmere v Celju že v sedemdesetih letih, tudi slovensko govori o hudem nemškem pritisku in zatiranju Slovencev v tem obdobju (npr. J. Orožen: Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od 1848 do 1918, ČZN, n. v. 7, 1971/2, str. 217). Vendar pa je treba biti pri takšnih in podobnih formulacijah bolj previden, saj celjski občinski odbor še 1875 v prošnji na naučnega ministra za prestavitev učiteljskega iz Maribora v Celje poudarja, da je za izobraževanje slovenskih učiteljev najprimernejši kraj prav Celje, kjer je tudi največja potreba po njih. (ZAC; MOC, fasc. 17; predsedstveni spisi za leto 1875; dopis na naučno ministrstvo z dne 7. 9. 1875).

je v mestu narodno zavednih Slovencev izredno malo in da se nemštvo v nobenem oziru ne počuti ogroženo. Celjski dopisnik Slovenskega gospodarja je še leta 1874 takole slikovito opisal »na kakovem slabem stališču je tu, v čisto slovenskem mestiču, naš napredek«. »Narodnjakov je tu tako malo, da jih lahko preštejemo na prstih. Dva ali trije trgovci se vštevaajo med domoljube — pa so jako omahljivi — in še vedno ne vedo, bi li potegnili z nami ali z večino prebivalstva, — z nemčurji. Pri okrožnej sodnji se nahajata 2 gospoda svetovalca, koja sta znana rodoljuba, pri davkarstvu sta dva pristava, koja se vštevaata narodnjakom, pa eden izmed njiju je tudi omahljiv, ter mu dopada pruska himna bolj, nego domači glasovi; mesten urad je ves nemšk, okrajno glavarstvo šteje 2 narodnjaka, potem so č. duhovniki, 2 zdravnika in dijaki. To je število narodnjakov v Celji na Slovenskem Štajerskem«. <sup>79</sup> Podobno pa je opisal svoj prihod v Celje (1876) tudi dr. Josip Sernek v svojih Spominih: »V Celju sem našel Heinricherja kot predsednika okrožnega sodišča, drja. Neckermanna kot celjskega župana in opata Vrečka; vsi trije so bili zagrizeni nemčurji . . ., od narodnjakov pa sem našel le velezaslužnega drja. Štefana Kočevarja, trgovca Kapusa, duhovniškega profesorja Krušiča, kiparja Oblaka, nekaj notarskih pisarjev in seveda gospoda vikarja in dva kaplana«. <sup>80</sup>

Poleg tega pa slovenski tabor v mestu ni organiziran, saj je vse do konca osemdesetih let Čitalnica edino središče Slovencev v Celju, <sup>81</sup> pa še ta jih združuje predvsem v družabnem smislu, medtem ko se na politično področje noče spuščati. Njen dolgoletni predsednik dr. Štefan Kočevar se v času svojega predsedovanja (1862—1877) vseskozi drži besed, ki jih je izrekel že ob otvoritvi: »Naša čitalnica je zavod mira in ne prepira« <sup>82</sup> in odločno nastopa proti vsakomur, ki preodkrito izraža svoje protinemško stališče. <sup>83</sup> Po njegovem mnenju rodoljub še ne sovraži svojih protivnikov, »kajti srce, v katerem ljubav prebiva, ne trpi sovraštva«. <sup>84</sup> Takšno stališče ohrani dr. Kočevar tudi v naslednjih letih (kar je razvidno iz njegove korespondence z dr. Josipom Vošnjakom), <sup>85</sup> in to je tudi stališče ostalih Slovencev vse do konca sedemdesetih let. <sup>86</sup>

Torej, da povzamemo: celjsko nemštvo v šestdesetih in sedemdesetih letih je vseskozi liberalno in se indentificira z nemškim avstrijskim liberalizmom te dobe. Zavzema se za vse tiste ideje, ki jih propagira takratni liberalizem: za svobodo na vseh področjih družbenega življenja, za kulturni in gospodarski napredek, za enakost pred zakoni, v nacionalnem oziru pa za prevlado nemštva, pri čemer je do Slovencev veliko manj napadalno kot nemštvo v Ljubljani. V zvezi s tem velja poudariti, da so trditve nekaterih nemških zgodovinarjev, ki poskušajo razlagati za Nemce neugoden izid ljudskega štetja leta

<sup>79</sup> Slovenski gospodar 20. 8. 1874. Iz Celja.

<sup>80</sup> Dr. Josip Sernek: Spomini, Ljubljana 1927, str. 29.

<sup>81</sup> Gradivo celjske Čitalnice (zapisniki sej odbora 1862—1927 in seznam članov 1862—1891) se nahaja v Zgodovinskem arhivu v Celju. Pravila društva je objavil Bruno Hartman: Prvo leto celjske čitalnice. CZb 1958.

<sup>82</sup> Novice 26. 2. 1862.

<sup>83</sup> ZAC, Narodna čitalnica v Celju 1862—1927; zapisnik seje odbora z dne 29. 5. 1862 (Odbor je obravnaval izpad člana Čitalnice, poštnega uradnika A. Kleindinstu, ki je sredi maja v Balantovi gostilni žaljivo govoril zoper Nemce. Odbor je sklenil, naj se Kleindinstu piše pismo in opozori »se v prihodnje takega in enakega govorjenja zdržati, namen čitalnice in nje pravila pred očmi imeti, ter za čast in spoštovanje in dobro ime družbe, kakor vsaki drugi družbenik, po moči in dolžnosti skrbeti«. Glej tudi: B. Hartman, n. d., str. 73).

<sup>84</sup> Novice 26. 2. 1862.

<sup>85</sup> Janez Cvirn: Kočevarjeva pisma Vošnjaku, CZb 1985; zlasti pismo z dne 24. 10. 1866 (str. 242).

<sup>86</sup> V zvezi s tem je prav tipičen tekst, ki ga je dal z zlatimi črkami vrezati v kamnito ploščo na svoji hiši Karel Sima, veleposestnik in lastnik mlina pod Jožefovim hribom: »Jaz sem slovenski rojak, pa vendar iz srca podajam poštenemu Nemcu roko v imenu Gospodovem« (Novice 12. 4. 1865). Podobno miselnost izžareva tudi pesmica, ki jo je med volitvami leta 1867 zložil teharski pesnik Anton Grabič:

V štajerski deželi naroda sta dva,  
postavne pravice imata oba.  
Nikar ne zatirajte, Nemci, vi nas,  
in ljubili bomo Slovenci mi vas.

1880 s tem, da je prišlo v Celju (za razliko od Maribora in Ptuja) že zelo zgodaj do ostrih nacionalnih bojev, popolnoma napačne.<sup>87</sup>

### III.

Seveda pa situacija ni tako preprosta, saj je že v začetku sedemdesetih let opaziti nove elemente v politični orientaciji celjskega nemštva. Spremenjena situacija, ki se kaže v blagem prodoru nacionalizma, je v bistvu odraz velikanskih sprememb v političnem življenju monarhije, do katerih pride po dokončni izločitvi Avstrije iz Nemčije in po ustanovitvi nemškega rajha.<sup>88</sup> Nemška zmaga pri Sedanu vzbudi pri delu nemške levice izbruhe nacionalizma,<sup>89</sup> to pa privede že v začetku sedemdesetih let tudi do trenj v ustavovorni stranki. Mladi zahtevajo spremembe v politični orientaciji nemškega liberalnega tabora in postavljajo nacionalizem pred liberalizem. Stari pa se oklepajo svoje stare in že preizkušene ideologije, ki jim prinaša tudi lepe koristi.<sup>90</sup>

Razpor med obema gledanjima pripelje v državnem zboru po volitvah 1873 do ustanovitve Naprednega kluba (Fortschrittsklub) v okviru ustavoverne stranke, ki se vseskozi zavzema za odločnejšo nacionalno politiko in pride že kmalu — kljub poudarjanju sloge med Nemci — v odkrit konflikt z glavnino v ustavovorni stranki z dr. Herbstom na čelu.<sup>91</sup>

Vse te spremembe odmevajo tudi v Celju in med delom celjskega nemštva že zelo zgodaj opazimo prodor nacionalizma. Celjski Nemci navdušeno pozdravijo nemško zmago proti Franciji in ustanovitev Nemčije<sup>92</sup> in postajajo vse bolj dovzetni za nove ideje. Na prvih direktnih državnozborskih volitvah 1873 je celjski poslanec dr. Richard Foregger<sup>92a</sup> izvoljen že na podlagi programa, ki je sprejet na tretjem nemško-avstrijskem strankinem dnevu 27. aprila 1873 na Dunaju in ga lahko označimo za program »mladih«, saj je njegova glavna programska točka zahteva po odločnejši nemški politiki: »Izrecno in slovesno poudarjamo, da neomajno vztrajamo na načelu solidarnosti Nemcev v Avstriji. Za Nemce v Avstriji, ki so po zgodovini in kulturi, posesti in delu poklicani biti, ne gospodujejoč ampak vodilni narod (nicht das herrschende, wohl aber das führende Volk zu sein), ne sme biti nobenih deželnih meja. Nikdar se ne smejo dati zapeljati, da bi zaradi dozdevnih materialnih ali liberalnih prednosti oškodovali kak nemški interes. Tega najvišjega načela ne sme noben tovariš v stranki ne v boju ne v zmagi, ne v besedi ne v dejanju nikdar zatajiti; mora ga vselej javno priznavati.«<sup>93</sup> Po izoblikovanju klubov v ustavovorni stranki novembra istega leta se Foregger takoj priključi naprednemu klubu in ostane cel mandat njegov član, pri čemer ostaja zvest skrajno levim tendencam kluba in jih tudi aktivno sooblikuje.<sup>94</sup>

<sup>87</sup> L. Jahne: *Völkischer Führer durch Südostösterreich*, 1914, str. 57; citirano po G. Werner: *Sprache und Volkstum in der Untersteiermark*, str. 79; B. Sutter: *Die Badenischen Sprachenverordnungen von 1897*, I. Band, Graz—Köln, 1960, str. 107 in pod op. 2 na tej strani navedena literatura.

<sup>88</sup> H. Lutz, n. d., str. 202/203.

<sup>89</sup> prav tam.

<sup>90</sup> O korupciji v tem obdobju glej: *Die Corruption in Oesterreich. Ein Beitrag zur Charakteristik der österreichischen Verhältnisse*, Leipzig 1872.

<sup>91</sup> Podrobneje o tem: Diethild Harrington-Müller: *Der Fortschrittsklub im Abgeordnetenhaus des österreichischen Reichsrats 1873—1910*. Wien—Köln—Graz, 1972; zlasti prva tri poglavja; za Herbst glej op. 132.

<sup>92</sup> T. Fürstbauer, n. d., str. 11.

<sup>92a</sup> Dr. Richard Foregger (1842, Celje — 21. VII. 1916, Dunaj), pravnik in politik. Rodil se je v družini prvega celjskega odvetnika dr. Mathiasa Foreggerja. Glavno šolo in gimnazijo je obiskoval v Celju, študij prava pa je dokončal na Dunaju in se po opravljenem doktoratu tam tudi zaposlil. Leta 1873 je bil izvoljen za državnega poslanca in v državnem zboru zastopal volilce celjske mestne kurije do leta 1897. Ze od vsega začetka je bil zagovornik najbolj levih teženj v ustavovorni stranki. V letih 1873—79 je bil član Naprednega kluba, v letih 1879—81 Štajerske Napredne stranke, v letih 1881—85 kluba Združene levice, v letih 1885—87 Nemškega kluba, v letih 1887—91 Nemškega nacionalnega združenja, od leta 1892 dalje pa je v državnem zboru deloval kot »divjak« v smislu enotnega nastopanja nemških liberalnih strank. Za zasluge pri varovanju interesov spodnještajerskega in celjskega nemštva, mu je celjski občinski odbor na seji 19. februarja 1897 podelil naziv častnega občana mesta Celja. (*Deutsche Wacht* 22. 7. 1916.)

<sup>93</sup> D. H. Müller, n. d., str. 22, 161/163.

<sup>94</sup> D. H. Müller, n. d., str. 167 (seznam članov Naprednega kluba).

Svoje stališče izrazi že v svojem prvem nastopu v državnem zboru leta 1873, ko pravi, da je večina njegovih volilcev Slovencev, da pa ga ti niso izvolili zaradi liberalnosti, saj je imel mladoslovenski kandidat Prus mnogo radikalnejše zahteve od njegovih. Po njegovem mnenju so ga slovenski volilci izvolili predvsem zaradi »kulture, nemške kulture«, ki jih bo vodila naprednejše kakor slovenska, saj spoznavajo, da »morajo še piti na materinskih prsih nemške kulture, dokler ne bo njihov narod tako razvit, da bo lahko upravičeno zahteval avtonomijo«. <sup>95</sup> V tem smislu pa Foregger deluje v okviru naprednega kluba tudi kasneje in zlasti ob trenjih v ustavovernem taboru glede okupacije Bosne in Hercegovine pridejo njegova gledanja najbolj do izraza.

Opisani razvoj vpliva tudi na delovanje celjskega Ustavovernega društva, katerega vodstvo in večina članstva še vedno stoji na starih pozicijah liberalizma in svobode in ki zaradi tega izgublja na animacijski moči med celjskim meščanstvom. Sredi sedemdesetih let pride v društvu do odkritega razkola, kar privede že v letu 1876 (po smrti predsednika Antona Lassnigga) <sup>96</sup> do tega, da »mladi« izstopijo iz njega in si ustanove Nemško društvo. <sup>97</sup> Vendar pa obe društvu le životarita, celjsko politično življenje v drugi polovici sedemdesetih let pa zajame nekakšna apatija, ki jo razbijejo šele politične borbe pred državno-zbornskimi volitvami leta 1879. Diferenciacijo v nemškem liberalnem taboru v Celju v drugi polovici sedemdesetih let prejšnjega stoletja lahko najboljše razumemo iz polemike v Cillier Zeitung 1877/78 ob poskusih ponovne oživitve Ustavovernega društva in političnega življenja v Celju nasploh.

Cillier Zeitung je 25. marca 1877 v uvodniku priobčila daljši članek (Unser politisches Vereinswesen) izpod peresa nekega anonimnega »člana Ustavovernega društva«, ki se je lotil analize političnega društvenega življenja v Celju. <sup>98</sup> Pisec je najprej podal kratek zgodovinski oris društvenega političnega življenja v mestu: v Celju obstajata dve politični društvi. Prvo je nastalo šele po dvajsetih letih obstoja društvene zakonodaje (1868) in bilo zlasti v svojem prvem letu precej živahno. Kmalu pa je izgubilo na animacijski moči, vanj se je zavlekel indiferentizem in konservativizem, ki je pritiskal liberalnega duha ob steno. Vzroki za to leže tako v nezadovoljivi društveni zakonodaji kot v pomanjkljivih statutih društva. Zaradi tega je Ustavoverno društvo padlo v politično apatijo, ki je bila tako globoka, da ni bilo društvenih zborovanj po cele mesece ali celo leto, število članov pa se je rapidno manjšalo. Medtem se je iz *cne frakcije* starega Ustavovernega društva ustanovilo Nemško društvo, ki pa je tudi samo kmalu opešalo. Tako obstajata v Celju de facto in de jure (po statističnem izkazu mestnega urada) dve politični društvi, vendar pa obe v bistvu ne delujeta... Nato je pisec spregovoril o namenu Ustavovernega društva, da si po smrti starega predsednika Antona Lassnigga izvoli novo načelstvo, in poudaril, da je to več kot smešno, saj društvo, ki ne deluje, ne potrebuje vodstva. Na koncu pa je predlagal, naj bi se obe društvi združili po starem načelu: »Einheit macht Stark — Uneinigkeit entzweit und schwächt« in ustvarili enotno in močno Ustavoverno društvo, ki se naj odločno bori za resnico, pravico in najvišjo svobodo v zakonih, ter se loteva tudi vseh drugih pomembnih vprašanj (socialnih, gospodarskih...), ki se jih lahko vsaka *lojalno-liberalna* stranka.

Navedeni članek je pomenil veliko vzpodbudo v naporih oživitve političnega življenja v Celju, saj je že 9. aprila 1877 prišlo do zborovanja Ustavovernega društva (sklicali so ga nekateri stari člani društvenega vodstva), na katerem bi naj izvolili novo društveno vodstvo. <sup>99</sup> Vendar zborovanje društva ni izpolnilo pričakovanj po razbitju političnega mrtvila v mestu. Vabila so bila razposlana mno-

<sup>95</sup> V. Melik: Razcep med staroslovenci in mladoslovenci, ZČ, 1972/1—2, str. 96.

<sup>96</sup> Cillier Zeitung 16. 11. 1876.

<sup>97</sup> Cillier Zeitung 25. 3. 1877.

<sup>98</sup> Cillier Zeitung 25. 3. 1877.

<sup>99</sup> Cillier Zeitung 12. 4. 1877.

gim in pričakovati je bilo udeležbo najmanj 40 članov; na zborovanje pa je prišlo le 19 ljudi, od tega 6 novih članov. To pa je po društvenih statutih premalo za sprejemanje sklepov oziroma za volitve novega vodstva... Zato je Cillier Zeitung upravičeno zapisala, da se zborovanja devetnajsterice sploh ne more označiti za zborovanje, ampak v najboljšem primeru le za pripravljeno zborovanje, in pristavila, da je še posebej žalostno, da so vsi člani društva s podpisi na vabila potrdili svojo udeležbo, vendar pa se na zborovanju niso pojavili. Tako malo političnega takta ne bi pričakovali od inteligentnih in svobodomiselnih mož, saj ni nič lažjega kot to, da se na vabilno polo zapiše »verhindert«... Od vsega, kar se je na zborovanju dogajalo, je Cillier Zeitung kot pomembno omenila le naslednje: predsednik Nemškega društva (katerega dejavnost se je dosedaj omejila le na dve seji) prof. Wenzel Mareck<sup>99a</sup> je v imenu društvenega vodstva izjavil, da se bo društvo razpustilo, če se bo Ustavoverno društvo na novo konstituiralo. Ta izjava je bila z zadovoljstvom sprejeta in zborovanje je bilo sklenjeno s predlogom, da se povabijo vsi stari in novi člani društva na novo zborovanje (21. aprila 1877), na katerem se naj izvoli novo društveno vodstvo in se dogovori o reviziji društvenih statutov.

Začasno vodstvo Ustavovernega društva je vestno izpolnilo navedeni sklep in razposlalo vabila kar 107 »ustavovrnim možem«, ki so tudi vsi s podpisom potrdili udeležbo na zborovanju.<sup>100</sup> Vendar pa je bila tudi tokrat udeležba veliko pod pričakovanji, saj se je zborovanja udeležilo le 37 oseb.<sup>101</sup> Kljub nizkemu številu navzočih pa je bilo po besedah Cillier Zeitung zborovanje več kot zanimivo. Otvoril ga je tajnik društva Friedrich Peer, predsedstvo zborovanja pa je prevzel prof. Mareck, ki je v zanimivem govoru orisal naloge društva, prebral seznam starih in novih članov in naznanil dnevni red. Nato je prišlo do volitve novega odbora: za načelnika je bil izvoljen prof. Mareck, ki je, preden je sprejel novo funkcijo, odložil načelstvo Nemškega društva v razpustitvi in jo prenesel na svojega namestnika dr. Prossinagga; njegov namestnik je postal Kümmel, za arhivarja je bil izvoljen August Tisch, za blagajnika pa Skolaut, medtem ko je tajnik še naprej ostal Friedrich Peer. Po uspešno izvršenih volitvah novega vodstva društva so se prisotni še dogovorili za čimprejšnjo revizijo statutov društva, iz katerih mora veti lojalno-liberalen duh.

Vidimo torej, da je anonimni pisec članka v Cillier Zeitung sprožil iskro življenja v uspavanem političnem dogajanju v mestu. Ustavoverno društvo se je na novo konstituiralo in okreplelo s člani Nemškega društva (ti so bili kasneje v društvu tudi najbolj aktivni),<sup>102</sup> novo društveno vodstvo pa je poskušalo z zborovanji vnesti več življenja v politično apatijo v mestu. Omenjeni članek pa je sprožil tudi resne polemike med različnimi anonimnimi člani oziroma pristaši društva, iz katerih je razvidna pospešena diferenciacija med celjskim nemštvom.

Že 10. maja 1877 je več volilcev mestne kurije ostro reagiralo na zadnje zborovanje Ustavovernega društva.<sup>103</sup> Najprej so opozorili, da je bilo na vabilih na zborovanje društva zapisano, da se bo društvo zavzemalo za »liberal loyale

<sup>99a</sup> Wenzel Mareck (? — 16. IV. 1897, Znaim), gimnazijski profesor in politik. Po rodu iz Češke, je prišel v Celje leta 1853 in služboval na celjski gimnaziji polnih trideset let. Od leta 1867 pa vse do svojega odhoda iz Celja 1883 je bil član občinskega odbora, od leta 1870 dalje pa tudi občinski šolski inšpektor. Leta 1876 je bil med pobudniki za ustanovitev celjskega Nemškega društva in postal tudi njegov prvi predsednik. V naslednjem letu pa je prevzel funkcijo predsednika reorganiziranega Ustavovernega društva, ki pa jo je že po nekaj mesecih odložil. Po nemških krajih Spodnje Stajerske je bil znan kot odličen govornik in kot »Apostel des deutschen Hochgedankens«. Zaradi svojih zaslug, ki si jih je nabral v tridesetletnem poučevanju na celjski gimnaziji in sedemnajstletnem članstvu v občinskem odboru, ga je celjski občinski odbor na seji 20. marca 1883 imenoval za častnega občana mesta Celja. Po upokojitvi v istem letu je odšel v Gradec, od tam pa se je preselil v Znaim, kjer je tudi umrl. (Deutscher Wacht 18. 4. 1897.)

<sup>100</sup> Cillier Zeitung 26. 4. 1877.

<sup>101</sup> prav tam.

<sup>102</sup> Pri tem pa velja poudariti, da se Nemško društvo ni razpustilo, čeprav do leta 1880 ne zasledimo njegovega delovanja.

<sup>103</sup> Cillier Zeitung 10. 5. 1877.

Gesinnung«. To pa je po mnenju piscev več kot premalo, saj liberalizem in lojalnost ne moreta biti dovolj za profil stranke. Lojalen je vsak državljani, ki nima veleizdajalskih misli in za liberalca se tudi ima lahko vsak. Volilci v Celju, ki so izvolili v državni zbor dr. Richarda Foreggerja, so ga izvolili na podlagi programa nemškega Naprednega kluba in celjski poslanec je še danes zvest temu programu in klubu. Zato je potrebno, da se tudi celjsko Ustavoverno društvo natančno opredeli, ali je za program že omenjenega kluba, Novega naprednega kluba ali pa za program kluba levice.<sup>104</sup> Preciziranje političnih teženj Ustavovernega društva je nujno in sicer predvsem zaradi tega, ker se tudi t. i. mladoslovenci štejejo za »lojalno liberalne«, čeprav v vsem sodelujejo s klerikalnimi staroslovenci.

Na dopis nezadovoljnih celjskih volilcev, ki so na koncu še pribili, da ne morejo pristopiti Ustavovernemu društvu vse dotlej, dokler ne precizira svojih političnih teženj, je že v naslednji številki časopisa odgovorilo vodstvo društva v precej pomirljivem tonu in povabilo »gospode«, da se udeleže naslednjega društvenega zborovanja (19. maja 1877) v hotelu pri Belem volu, saj bodo na njem predložili revidirane statute društva z jasno označenim programom, vsak član pa bo lahko posredoval tudi svoje pripombe.<sup>105</sup> Ali so se anonimni dopisniki udeležili tega zborovanja, ne vemo, iz Cillier Zeitung pa je videti, da je na njem prišlo do dokaj živahnih polemik med nekaterimi člani društva.<sup>106</sup> Potem ko je prof. Berger prebral revidirane statute, se je o njih vnela (zlasti med nekaterimi člani) goreča debata, v kateri je bil najglasnejši celjski župan in deželni poslanec dr. Josef Neckermann, v tem času gotovo že prva politična osebnost v mestu. Poudaril je, da bi moralo celjsko ustavoverno društvo slediti le splošni avstrijski politiki, brez ozira na posebne nacionalne interese in se zavzemati predvsem za: 1) zmanjšanje davkov, 2) pravičnejšo nagodbo z Ogrsko, 3) svobodno šolo. Njegova izvajanja so bila sprejeta brez ugovorov, čeprav iz njih veje predvsem zmerno liberalni duh. Za njim je govoril še arhivar August Tisch, ki je predlagal, da se vnese v poslovni red tudi določilo, po katerem se lahko v okviru društva ustanavljajo klubi. Tudi njegov predlog je bil sprejet brez kakršnihkoli pripomb in vnešen v nove statute.

Zborovanje Ustavovernega društva in novi, revidirani statuti niso zadovoljili vseh članov in simpatizerjev društva. Že nekaj dni po zborovanju je Cillier Zeitung objavila dopis »nekega člana Ustavovernega društva«,<sup>107</sup> ki je precej kritično presojal sadove zborovanja. Anonimni pisec je poudaril, da je napeto pričakoval najavljene spremembe društvenih statutov, da pa je s spremembami lahko zadovoljen le do neke mere. Po njegovem mnenju so se na zborovanju pojavili negativni tokovi in težnje, ki so sedaj vnešene tudi v revidirane statute društva. Tako npr. člen 10, ki dopušča le četrturne govore na zborovanjih, ni realen, saj se v petnajstih minutah na nobenem resnejšem političnem zborovanju ne da veliko povedati. Prav tako pa je sprejeti Tischov predlog po formiranju klubov v okviru društva nejasno, celo smešno formuliran. Po mnenju pisca tudi novi društveni statuti ne dajejo preciznega odgovora o namenih in ciljih oziroma političnem profilu novo konstituiranega društva (kot ga je zahtevala skupina celjskih volilcev), zato bi jih bilo potrebno še nekoliko spremeniti.

Anonimnemu celjskemu članu društva je v naslednji številki časopisa odgovoril (prav tako anonimni) član društva iz Šentjurja, ki je bil mnenja, da so glede na politično situacijo v monarhiji četrturni govori na zborovanjih društva več kot dovolj, da pa je zahteva po formiranju klubov v okviru društva popol-

<sup>104</sup> O posameznih klubih v okviru ustavovernega tabora v tem času glej: D. H. Müller, n. d., str. 30/32.

<sup>105</sup> Cillier Zeitung 17. 5. 1877.

<sup>106</sup> Cillier Zeitung 24. 5. 1877.

<sup>107</sup> Cillier Zeitung 24. 5. 1877.

noma zgrešena, saj lahko posamezni klubi nastopajo z nesprejemljivih pozicij.<sup>108</sup> Na njegova izvajanja pa se je oglasil užaljeni arhivar društva August Tisch, avtor predloga po formiranju klubov v okviru društva, in v dolgem pismu razložil svoje poglede na program novega društva, obenem pa ostro zavrnil predloge anonimnega člana društva iz Šentjurja.<sup>109</sup> Poudaril je, da se zavzema za več kot četrtne govore in odprte debate na zborovanjih, saj lahko le-ti zanimirajo politično življenje v mestu. Glede svojega predloga o formiranju klubov pa je rekel, da je bil napačno razumljen, in poudaril, da je tudi sam proti dualizmu v društvu, ker to slabi njegovo moč. Na koncu je Tisch odločno pribil, da se zavzema za: »Wahrheit, Recht und Freiheit« in takšen bi moral biti tudi profil novega društva.

Kot vidimo, se je celjsko politično življenje dodobra prebudilo iz zimskega spanja, saj si je novo vodstvo Ustavovernega društva s pogostimi konferencami društvenega odbora<sup>110</sup> in javnimi zborovanji prizadevalo razgibati politično dogajanje v mestu. Vendar pa si člani društva že od vsega začetka, pa tudi po reviziji statutov, niso bili povsem na jasnem, kakšni naj bi bili cilji in namen društva oziroma njegova politična orientacija. Kot je ugotavljala Cillier Zeitung že v začetku junija 1877,<sup>111</sup> se je glede tega pojavilo med članstvom več mnenj. Nekateri trdijo, da takšnega društvenega življenja sploh ni treba, saj se lahko na zborovanjih debatira le o stvareh, ki jih vlada še tolerira. Po njihovem mnenju je prav to vzrok za apatijo v političnem življenju v Celju, čeprav to ni specialno celjska bolezen, ampak bolezen, značilna za celotno monarhijo. Cillier Zeitung meni, da so te vrste politiki pesimisti, ki jim pripada tudi anonimni šentjurčan, in dodaja, da se naj takšni raje držijo stran od političnega življenja. Drugi pa so optimisti, ki vidijo pred seboj samo zlato prihodnost in največjo stopnjo politične svobode. Te vrste politiki so vsekakor zelo uporabni, saj prav ti pripravljajo revolucije, pišejo peticije itd. Po mnenju Cillier Zeitung tvorijo prav optimisti jedro celjskega Ustavovernega društva in celjskih volilcev. Obstaja pa še neko tretje mnenje, pristaše katerega časopis označuje takole: »To so dvoživke, ki jih najdemo v vsakem društvu, naj bo že kakršnekoli barve. Ti menijo, da bi morali tudi drugi biti taki kakršni so oni. Trdno so prepričani, da bi bilo potrebno le malo truda, pa bi se zgladila nasprotja med nacionalno stranko in našo stranko, in ne pomislijo, da je nacionalna stranka vselej smatrala vsako koncesijo z naše strani kot dolžnost, sama pa se je celo v mladoslovenski varianti rajši vezala s klerikalizmom kot da bi napravila liberalizmu še tako majhno koncesijo.« Vendar pa so nosilci navedenih idej na srečo v manjšini. Zato na koncu Cillier Zeitung izrazi željo, da bi tako pesimisti kot tudi optimisti odstopili od svoje poti in v imenu napredka našli nekakšno zlato sredino, ki bo vodila naprej.

Iz navedenega članka se jasno vidi, da v Celju poleg večinske, zmerno liberalne orientacije, eksistirajo tudi novi politični tokovi, ki jim liberalizem kot tak ne zadostuje več in ki poudarjajo predvsem nacionalne vidike. Vse do leta 1879, tj. do pomembnih političnih sprememb v monarhiji, so te sile še v manjšini, že ob predvolilnem gibanju pred državnozbornskimi volitvami leta 1879 pa se vidno okrepe. To pa je toliko lažje, ker tudi stara liberalna orientacija med celjskim nemštvom že pred navedenim obdobjem izgubi na moči. Ustavoverno društvo sicer v letu 1877 še priredi nekaj zborovanj,<sup>112</sup> vendar pa potem ko novembra 1877 prof. Wenzel Mareck odloži funkcijo načelnika društva, ponovno zapade v apatijo. Od novembra 1877 do marca 1878 se društveno vodstvo trudi izpeljati nove volitve, vendar pa so vsa zborovanja zaradi pre-

<sup>108</sup> Cillier Zeitung 27. 5. 1877.

<sup>109</sup> Cillier Zeitung 3. 6. 1877.

<sup>110</sup> Cillier Zeitung 31. 5. 1877. (Dne 26. 5. 1877 je bila že četrta konferenca društvenega odbora, na kateri so se dogovorili, da bo 9. 6. 1877 novo zborovanje društva).

<sup>111</sup> Cillier Zeitung 10. 6. 1877. Unser Vereinsleben.

<sup>112</sup> Npr. zborovanja so bila: 9. 6. 1877, 7. 7. 1877, 11. 8. 1877, 15. 9. 1877, 1. 12. 1877 itd.

slabe udeležbe onemogočena.<sup>113</sup> Zato začne društveni odbor razmišljati o razpustitvi Ustavovernega društva, vendar pa tudi pri izpeljavi tega koraka naleti na nepremostljive težave. Po društvenih statutih morata namreč razpustitev potrditi najmanj dve tretjini članov, kar pa postane ob skromni udeležbi na zborovanjih neizvedljivo.<sup>114</sup> Društvo zaradi tega zapade v hudo krizo (ob tem Cillier Zeitung upravičeno zapiše, da je »članov za življenje premalo, za smrt pa preveč«)<sup>115</sup> in od marca 1878 ne zasledimo več njegovega delovanja, dokler ga leta 1881 ne razpusti štajersko namestništvo.<sup>116</sup>

Če povzamemo: v šestdesetih in sedemdesetih letih je celjsko nemštvo odločno liberalno, vendar pa se že na začetku sedemdesetih let pod vplivom splošnih političnih tokov v monarhiji (manj pa zaradi lokalnih razmer) tudi v Celju okrepe nemško-nacionalna gledanja, ki pa vse do leta 1879 ne prevladajo. Podobno kot v celotni monarhiji stari liberalizem izgublja na moči, kar se zlasti pokaže ob neuspešnih poskusih regeneracije Ustavovernega društva, nemškonacionalne sile pa se počasi, toda vztrajno uveljavljajo. Za njihovo prevlado pa mora priti do sprememb v politični situaciji v monarhiji, kar se zgodi že ob okupaciji Bosne in Hercegovine in končno z nastopom Taaffejeve vlade. Šele od tega časa se lahko nove ideje prosto razvijajo.

(se nadaljuje)

#### Zusammenfassung

### DIE POLITISCHE ORIENTIERUNG DER DEUTSCHEN IN CELJE IN DEN JAHREN 1861—1907

Janez Cvirn

Die deutsche Bevölkerung in Celje ist in den sechziger und siebziger Jahren durchaus liberal und identifiziert sich mit dem deutsch-österreichischen Liberalismus dieser Zeit. Man setzt sich für alle Ideen ein, die der damalige Liberalismus propagierte: für Freiheit auf allen Gebieten des gesellschaftlichen Lebens, für kulturellen und wirtschaftlichen Fortschritt, für Gleichheit vor dem Gesetz, in nationaler Hinsicht aber für die Vorherrschaft des Deutschtums, das übrigens viel weniger aggressiv gegen die Slowenen ist als jenes in Ljubljana. In diesem Zusammenhang soll hervorgehoben werden, daß die Behauptungen einiger deutscher Historiker, die das für die Deutschen ungünstige Ergebnis der Volkszählung von 1880 so zu deuten suchen, daß es in Celje (im Gegensatz zu Maribor und Ptuj) schon sehr früh zu scharfen nationalen Auseinandersetzungen gekommen sei, völlig unzutreffend sind.

Bereits zu Beginn der siebziger Jahre machen sich unter dem Einfluß der allgemeinen politischen Strömungen in der Monarchie (und weniger durch lokale Verhältnisse bedingt) auch in Celje die deutsch-nationalen Anschauungen immer stärker bemerkbar, werden allerdings bis zum Jahre 1879 nicht vorherrschend. Ähnlich wie in der gesamten Monarchie verliert der alte Liberalismus an Boden, was vor allem die vergeblichen Versuche, den Verfassungstreuen Verein wiederzubeleben, zum Ausdruck bringen, während sich die deutsch-nationalen Kräfte zwar langsam, jedoch beharrlich durchsetzen. Damit sie zur Vormacht gelangten, mußte es erst zu Veränderungen in der politischen Situation in der Monarchie kommen, wie es schon bei der Besetzung Bosniens und der Herzegowina geschah und schließlich beim Antritt der Taaffe-Regierung. Erst von dieser Zeit an können sich neue Ideen frei entwickeln.

<sup>113</sup> Cillier Zeitung, 14. 2. 1878. (Na zborovanje društva je prišlo le 12 članov, čeprav je dnevni red — poleg volitve novega načelnika — obsegal tudi tako pomembno točko, kot je dogovor o agitaciji pred deželnozbornskimi volitvami.)

<sup>114</sup> Cillier Zeitung 3. 3. 1878.

<sup>115</sup> prav tam.

<sup>116</sup> Cillier Zeitung 14. 8. 1881.

<sup>117</sup> Cillier Zeitung 18. 5. 1879. Politische Rundschau.

<sup>118</sup> Cillier Zeitung 22. 5. 1879. Unsere Partei.

<sup>119</sup> O interpelaciji »stodvanajsterice« glej: D. H. Müller, n. d., str. 84.

<sup>120</sup> Cillier Zeitung 22. 5. 1879. Unsere Partei.

<sup>121</sup> Barn Robert Walterskirchen (1839—1920), je bil izvoljen v državni zbor leta 1873 in bil med vidnejšimi politiki Naprednega kluba. V letih 1879—1881 pa vodja štajerskega Naprednega kluba. V začetku leta 1882 je izstopil iz kluba Združene leveice in poskušal z Adolfom Fischhofom ustanoviti Nemško ljudsko stranko. To mu je prineslo ostre napade liberalnega tabora, zato se od tega časa dalje ni več politično udeleževal.

<sup>122</sup> Cillier Zeitung 22. 5. 1879 (V njej so še: baron Walterskirchen, dr. Heilsberg, Posch, baron Zschok, dr. Magg, Duchatsch in Seidl.)